

вчених. Серія "Філологія". Вип. 4: Актуальні проблеми вивчення мови, мовлення і перекладу / Відп. ред. І. В. Корунець. – 1997. – С. 11–17.

2. Kalita A.A. Polyfunctional Approach to the Problem of Singling out the Basic Intonation Components // IATEFL-Ukraine Newsletter. – 1997. – No. 9. – P. 14–16.

3. Wilde O. The Picture of Dorian Gray. – Oxford: Oxford University Press, 1997. – 60 p.

4. Soar J., Soar L. Headway Advanced. – Oxford: Oxford University Press, 1995. – 156 p.

5. Кантер Л.А. Экспериментально-фонетическое исследование интонационной структуры английских речевых единиц, выражающих положительные эмоции (группа "радости"): Автореф. ... канд. филол. наук: 10. 02. 04 / МГПИ им. В.И. Ленина. – М., 1973. – 17 с.

6. Нушикян Э.А. Типология интонации эмоциональной речи. – К. – О.: Выща школа, 1986. – 158 с.

7. Янчева Т.В. Просодія висловлювань-захоплень в англійському мовленні (Експериментально-фонетичне дослідження): Дис. ... канд. филол. наук: 10. 02. 04. – К., 1997. – 246 с.

Ольга Валігура

ВЗАЄМОДІЯ ТОНАЛЬНИХ ПІДСИСТЕМ ПРОСОДІЇ В МОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКИХ БІЛІНГВІВ

У сучасній лінгвістичній проблематиці вагоме місце посідають питання, пов'язані з вивченням універсальних явищ у мові, системне дослідження яких здійснює спеціальна наука – універсологія. За останні роки в цій галузі лінгвістики накопичено певний досвід і знання. Зокрема, на основі систематичних досліджень виявлено і сформульовано деякі універсалії фонологічного [1, 4–24; 2, 105–113], граматичного [3, 5–30; 1, 6–7] та семантичного [4, 250–299] рівнів мови.

Проте просодія відноситься до числа найменш вивчених з позицій універсології мовних аспектів, хоча і стоїть ближче, ніж будь-який інший рівень до універсальності [5, 52; 6, 230]. У працях ряду дослідників стверджується, що недостатнє вивчення цього питання зумовлене низкою об'єктивних причин. До них, як правило, відносять: відсутність певних експериментальних досліджень просодичних систем окремих мов [7; 8]; нерозробленість уніфікованої системи методів дослідження просодії [9, 85], відсутність системи змістовних одиниць, з якими співвідносяться формальні ознаки [10, 6] і т.п.

Звернемо також увагу на те, що при пошуку мовних універсалій, зокрема, інтонаційних, все більш актуальною стає проблема їх взаємозв'язку з процесом оволодіння іноземною мовою, оскільки дослідження кожної мови передбачає виявлення трьох груп властивостей – конкретно-мовних, типологічних та універсальних [11].

З огляду на сутність мови, цілком природно розглядати питання універсалій в комплексі з питаннями типології, мовних контактів та білінгвізму [12, 18–21; 13, 26–42; 14; 15, 19–33]. При цьому підкреслюється універсальний характер законів міжмовної ідентифікації [16; 17], тобто ототожнювання фактично різних елементів моделей двох мов, оскільки при виборі білінгвом відповідної мовної одиниці чи моделі зі співіснуючих в його свідомості двох мовних систем перевага надається попередньому досвіду в мовленнєвій діяльності рідною мовою. Крім того, як відзначає А.А. Метшук [17, 90], з первинної мови відбираються лише ті одиниці та моделі, які до певної міри схожі з відповідними одиницями і моделями вторинної мови. Якщо наявність схожості між мовами служить важливою опорою при вивченні іноземної мови, то невідповідність системи, норми й узусу рідної та іноземної мов спричиняє перенос негативного досвіду з рідної мови на іноземну і помилки, які можуть спотворювати не лише форму, а й зміст.

Наведені міркування дозволяють стверджувати, що: по-перше, при сумісному породженні мовлення просодична інтерферентна система білінгва відображає відмінності систем рідної і вторинної мови; по-друге, вона формується у процесі мовленнєвої діяльності опосередковано, за рахунок негативного переносу слухо-вимовних навичок, що репрезентують ідіоматичність просодичної системи рідної мови і через це гальмують засвоєння закономірностей іншомовної вимови. Наприклад, основою міжмовної ідентифікації тонів англійської мови для українців слугує система рідної мови, де кожна одиниця представлена певною областю слухових образів і певним артикуляційним комплексом. Але оскільки між системами будь-яких двох мов завжди є певні відмінності, тони англійської мови будуть

ідентифікуватися неправильно. Використання даних контрастивного аналізу [18, 207–230; 19, 83–85] дозволяє прогнозувати негативний перенос (інтерференцію) і за якістю (характером помилок), і за інтенсивністю (стійкістю помилок).

Звернемо також увагу на те, що зв'язок між системами мов, що контактують, встановлюється у спільній для них галузі сигматики (тобто предметно-смісловій співвіднесеності одиниці мови), в той час як принципово відмінними є такі аспекти плану змісту, як прагматика, семантика і синтактика [20, 28].

Цілком логічно у відповідності з цим виділити два види прояву інтерференції: 1) порушення смислу (трьох вище перелічених аспектів плану змісту); 2) порушення форм просодичних одиниць мови. При цьому слід враховувати, що в основі прояву інтерференції першого виду знаходиться незнання білінгвом відповідностей між декотрими значеннями і просодичними одиницями. В основі другого – відсутність або несталість навичок вимови. Відповідно, перше положення пов'язане з заміною однієї просодеми іншою, друге – з просодичними змінами недистинктивного характеру.

Розглядаючи інтерференцію в залежності від характеру відносин між елементами систем мов, що контактують, ряд дослідників [21; 22, 130–133] описують типи інтерференції, об'єднуючи їх в три класи: 1) екстенсивна інтерференція, коли одиницям і структурам вторинної мови приписуються характеристики відповідних одиниць і структур первинної мови (плюс-сегментація, передиференціація); 2) інтенсивна (редуктивна) інтерференція, пов'язана із зменшенням числа ознак елементів і структур вторинної мови під впливом більш простих елементів первинної мови (мінус-сегментація, симпліфікація); 3) пермутаційна інтерференція, пов'язана з перерозподілом ознак елементів і структур в іншомовному мовленні під впливом рідної мови. Власне, цю класифікацію ми застосовуємо для аналізу просодичної інтерференції на рівні тональної підсистеми, зокрема, термінальних тонів і тональних контурів як універсальних просодичних одиниць [23, 335–340; 24, 77–80].

Аналіз тональних характеристик англійського мовлення білінгвів показав, що інтерференція української мови здійснюється як на рівні мінімальної одиниці тональної підсистеми – тону, так і на рівні одиниці більш високого порядку – тонального контуру.

Наявність термінального тону як фонологічного ядра висловлювання і однієї з найважливіших просодичних одиниць є універсальною рисою просодичних систем. Разом з тим, системний інвентар термінального тону, його алотонічні прояви, смислові категорії та закономірності функціонування по-різному представлені в різних мовах і, зокрема, в англійській та українській. Дані проведеного нами аудитивного аналізу інтерферентних англійських висловлювань в текстах дидактичного спрямування свідчать про те, що функціонування тонів в основному ідентичне вживанню їх у мовленні носіями англійської мови: спадний тон асоціюється зі значенням завершеності, категоричності, визначеності судження, в той час, як висхідний тон передає значення незавершеності, некатегоричності.

Разом з тим, за даними інформантів-носіїв мови, можна говорити про нетипові для англійської мови тональні характеристики висловлювання, які викликають заперечення і заважають зосередити увагу на змісті фрази. Сюди слід віднести неправильну локалізацію дикторами-українцями термінального тону та надмірну кількість висхідних тонів, особливо в некінцевих синтагмах, де в реалізації дикторів-англійців відзначено широке вживання спадного та спадно-висхідного тонів.

Щодо вживання спадно-висхідного тону в англійському мовленні українців, то слід підкреслити зменшення частотності його використання і заміну на рівно-висхідний тон. У даному випадку спостерігається заміна складної одиниці англійської просодії одиницею рідної української мови. У тих випадках, коли українці вимовляли англійські фрази зі складним спадно-висхідним тоном, відзначено відхилення від вимовної норми англійської мови в області формальних характеристик тону – в інтегральних ознаках: висотному рівні, інтервалі зміни висоти голосу. Ці відхилення у формі тону, як і завищені початкові та кінцеві рівні, розширений інтервал простого висхідного тону демонструють порушення матеріальної норми вторинної мови.

Інтерферентний вплив тональної підсистеми просодії української мови визначає відхилення від англійської просодичної норми щодо характеристик спадного та висхідного

тонів, а саме: підвищення кінцевого висотного рівня спадного тону і звуження його регістру; зниження початкового висотного рівня спадного тону та менш круте падіння тону; більш високий початковий і кінцевий рівень висхідного тону та більш широкий інтервал висхідного тону.

Звернемо також увагу на порушення в тональній підсистемі на рівні тонального контуру. Перш за все, відзначимо збільшення частотності рівної і ковзної шкали за рахунок зменшення частотності поступово спадної шкали. При цьому слід підкреслити те, що широке використання ковзної шкали в англійському мовленні українців демонструє порушення функціональної норми вторинної мови, а саме те, як під впливом рідної мови білінгви наділяють просодичні одиниці англійської мови не властивими їм функціями.

Розглядаючи інтерферентні риси передшкали, варто зауважити зниження частотності появи передшкали, що пов'язане зі збільшенням числа наголосів у перед'ядерній частині фрази і підвищення частотності появи шкали на початку фрази. При цьому спостерігається зниження висотного рівня передшкали, першого, наголошеного складу та фрази в цілому. Крім того, відзначено розширення висотно-тонального діапазону фрази, зменшення висотних інтервалів між передшкалою і шкалою, шкалою і ядерною частиною, що можна пояснити певною монотонністю української мелодики, відсутністю в ній різних висотних контрастів між структурними елементами тонального контуру.

Викладене показує, що найбільш характерною для просодії англійської фрази є пермутаційна інтерференція, що базується на перерозподілі ознак одиниць та елементів моделей в іншомовному мовленні під впливом рідної мови. До неї відносяться такі явища, як понижений початковий висотний рівень спадного тону, підвищений кінцевий висотний рівень і звужений інтервал, а також менш круте падіння тону. В низькому висхідному тоні слід відзначити підвищений початковий рівень, розширений інтервал при менш крутому підйомі. Щодо тонального контуру, то спостерігається понижений тональний рівень передшкали першого наголошеного складу і фрази в цілому.

До екстенсивної інтерференції слід віднести використання ковзної і скандентної шкал у поєднанні з висхідним тоном (порушення правил комбінування одиниць у тональному контурі); використання адекватних з точки зору форми тональних контурів у нехарактерних для них ситуаціях (порушення стилістичної норми).

Редуктивна просодична інтерференція проявляється в заміні складних одиниць простими – складних тонів, складних акцентних структур простими тонами й акцентними одиницями.

Отже, просодична система англійської мови, зокрема, її тональна підсистема в умовах взаємодії з просодією української мови білінгва є інтерферентним варіантом системи, реалізованої носіями англійської мови. Ця сумісна система є, з одного боку, дещо розгорнута за рахунок екстенсивної інтерференції, а з іншого боку, – скорочує свої одиниці і структури за рахунок редуктивної, побічної інтерференції. Специфіка цієї просодичної системи визначається переважно пермутаційною інтерференцією.

Таким чином, варто очікувати, що опис просодичної інтерференції як лінгвістичного явища в рамках універсальних одиниць просодії сприятиме узагальненню наших знань у галузі мовних контактів та білінгвізму, а також розробці проблеми інтонаційних універсалій, що матиме велике значення для подальшого розвитку лінгвістичної типології та універсології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chomsky N., Halle M. The Sound Pattern of English. – Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press, 1991. – XIII. – 470 p.
2. Фергусон Ч. Допущения относительно носовых: к вопросу о фонологических универсалиях // Новое в лингвистике. – Вып. V.: Языковые универсалии. – М.: Прогресс, 1970. – С. 105–113.
3. Успенский Б.А. Проблема универсалий в языкознании // новое в лингвистике. – Вып. V.: Языковые универсалии. – М.: Прогресс, 1970. – С. 5–30.
4. Ульманн С. Семантические универсалии // Новое в лингвистике. – Вып. V.: Языковые универсалии. – М.: Прогресс, 1970. – С. 250–299.
5. Николаева Т.М. Фразовая интонация славянских языков. – М.: Наука, 1977. – 280 с.
6. Болинджер Д. Интонация как универсалия // Принципы типологического анализа языков различного строя / Сост. и предисл. О.Г. Ревзиной. – М.: Наука, 1972. – С. 214–230.

7. Аракин В.Д. Сопоставительная типология скандинавских языков: Учебное пособие. – М.: Просвещение, 1984. – 136 с.
8. Дубовский Ю.А. Анализ интонации устного текста и его составляющих. – Минск: Высшая школа, 1978. – 140 с.
9. Кантер Л.А. Системный анализ речевой интонации. – М.: Высшая школа, 1988. – 128 с.
10. Калита А.А. Мовні універсалії: теорія, характеристики, ознаки // Наукові записки Тернопільського держ. педагог. ун-ту ім. В.Гнатюка. – Серія: Мовознавство. – № 1. – 1999. – С. 3–11.
11. Дубовский Ю.А., Петрова Л.А., Таболич Е.В. Конкретно-языковое и типологическое в английской интонации. – Минск: Минский гос. педагог. ин-т иностр. языков, 1979. – 103 с.
12. Николаева Т.М. Интонационная типология и проблема изучения языковых контактов // Фонетика языков Сибири и сопредельных регионов / Отв. ред. В.М. Надеяев. – Новосибирск, 1986. – С. 18–21.
13. Дешериев Ю.Д., Протченко Н.Ф. Основные аспекты исследования двуязычие и многоязычия // Проблемы двуязычия и многоязычия. – М.: Наука, 1972. – С. 26–42.
14. Жлуктенко Ю.А. Лингвистические аспекты двуязычия. – К.: Вища школа, 1974. – 174 с.
15. Вардуть И.Ф. Понятие универсалии в лингвистической типологии // Языковые универсалии и лингвистическая типология. – М.: Наука, 1969. – С. 19–33.
16. Розенцвейг В.Ю. Языковые контакты. – Л.: Наука, 1972. – 78 с.
17. Метлюк А.А. Взаимодействие просодических систем в речи билингва. – Минск: Высшая школа, 1986. – 112 с.
18. Rot S. English in Contact with Hungarian // English in Contact with Other Languages. – Budapest: Ak. Kiado, 1986. – P. 207–230.
19. Семчинський С.В. Семантична інтерференція мов. – К.: Вища школа, 1974. – 256 с.
20. Супрун А.Е. Лингвистические основы изучения грамматики русского языка в белорусской школе. – Минск, 1974. – 144 с.
21. Карлинский А.Е. Основы теории взаимодействия языков и проблемы интерференции. Дис. ... докт. филол. наук. – Алма-Ата, 1980. – 350 с.
22. Metlyuk A. Prosodic Interference: A Typological Approach // Proceedings of the 11th International Congress of Phonetic Sciences. – Tallin, 1987. – V. 5. – P. 130–133.
23. Maddieson I. Universals of Tones // Universals of Human Language. – Vol. 2.: Phonology / Ed. by J.H. Greenberg. – Stanfrod (Calif.): Stanford University Press, 1978. – P. 335–365.
24. Cruttenden A. Falls and Rises: Meanings and Universals / Journal of Linguistics. – 1981. – Vol. 17. – N 1. – P. 77–91.

Валентина Данилиш

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАН АРТИКУЛЯЦІЙНОЇ БАЗИ НАРОДНОЇ МОВИ (за пам'ятками літератури Іспанії періоду становлення національної мови)

Відомо, що жодна з історичних змін не охоплює на сто відсотків матеріал мови, але при дослідженні живих, позиційних чергувань, які зумовлюють об'єднання фонем у фонемні ряди, необхідно враховувати таку психологічну закономірність: мовець свідомо прагне лише до того, щоб вимовити той чи інший осмислений фрагмент мовлення (речення, синтагму, слово), не думаючи при цьому про окремі фонемні і тим більше не усвідомлюючи, як він при цьому артикулює. Усі необхідні для звукотворення рухи вимовних органів здійснюються автоматично. Так само, як для слухача в слові важлива не фонема, а весь звуковий комплекс, з якого складається слово, тобто загальний обрис слова. Мовець ніби задає звукову модель повністю, а потім за цією моделлю артикулює звуки. Причому він далеко не завжди (можна було б навіть сказати – рідко) робить це з належною повнотою [1, 223–224]. Однак у мовленні має місце і протилежна тенденція, яка також базується на психологічному факторі, – зберігати деякі елементи артикуляції попереднього звука при вимові наступного (дія інерції). Цілком ясно, що випередження артикуляції та інерція мають об'єктивну основу, так само, як і мовленнєві, точніше вимовні, звички носіїв мови. "Всі зміни, що відбуваються у мові, – підкреслює Л.М. Скрепіна, – мають одну з двох можливих характеристик: вони проходять або як фонематичні, або як семантичні зміни, починаючись і в тому, і в іншому випадку в мовленні, щоб потім порушити або не порушити систему" [2, 87].